

Nogle grundsætninger for sagnforskning

Af Axel Olrik

(i: Danmarks Folkeminder Nr. 23, udg. af Dansk Folkemindesamling ved Hans Ellekilde, København 1921. Uddrag: s. 33-34 og s. 66-79. Noterne i uddraget er ikke taget med)

I. Indledning: sagnet som folkeminde

§ 1. Sagnforskningens hovedopgave er at forstå sagnet som del af menneskeligt åndsliv. Sagnforskningens biopgaver er at udnytte sagnet som vidnesbyrd om ydre forhold, såsom samfundsbygning, gudsyndelse, politiske begivenheder.

§ 2. Ved sagn (i dette ords videste betydning) forstås en meddelelse, der fremstiller noget som en sket begivenhed, og som går fra mund til mund, uden at meddelerne kan kontrollere dens udspring eller dens tidligere hjemmelmænd.

Ved denne meget rummelige afgrænsning af begrebet »sagn« afgør vi altsaa ikke, om meddelelsen i sig selv er sand eller ikke; ikke heller om meddelerne har anset den for sand, for tvivlsom eller for opdigtet (æventyr).

Sagn (i denne betydning) opstår stadig. Et rygte er et sagn om en nylig foregået begivenhed, sædvanlig i kortfattet og flygtig form. Det udbredes i tiden fra begivenheden og indtil der foreligger vidnefast oplysning om den. Et samtids-rygte kan let gå over til senere tiders sagn.

Eks.: Olaf Tryggvesöns død i Svolderslaget. Skjalden Halfred siger i sit mindedigt over kongen, at der går rygte om at han skal være undsluppen, men at nye og nærmere vidnesbyrd har vist dets usandfærdighed. 200 år senere skrev Odd munk i sin Olafssaga en skildring af kongens undslipning og af hans senere oplevelser i Venden, Rusland og det Hellige Land, således som »en skönsom mand ved navn Sote skjald« havde fortalt.

§ 3. Den overvejende del af sagnene er folkeminder, dvs.: de er fortalte fra en ubestemmelig fortid indenfor de ikke-bogligdannede lag i samfundet.

Ved »folkeminder« forstås de meddelelser der gives fra slægt til slægt i en bestemt fæstnet form, såsom i rytme (digt, remse, melodi, ordsprog, gåde), i fortællende form (sagn), i leg, i skik. I videre betydning omfatter de enhver nedarvet fremgangsmåde (indenfor de nævnte samfundslag): i idræt, erhvervsliv, styrelse osv. –

Anm. De ikke fæstnede ytringer af »folkets« sjæleliv hører derimod hen under folkepsykologien. For så vidt yderligere menneskets hele legemlige tilstand medtages, sammenfattes det alt under benævnelsen *anthropologi*.

En lidt særlig stilling indtager sproget således som det forekommer hos de ikke-bogligdannede samfundslag, eller for så vidt som det er præget af disse lags tankeverden. Det stemmer med folkemindet, idet ordforråd og sprogbygning er en ydre fæstnet form for tanken og går fra mund til mund. Men disse udtryksmidler har ingen selvstændig tilværelse: de sammenstilles til stadig nye (altså personligfarvede) ordforbindelser. – Således hører sprogforskningen ikke til folkemindeforskningen, men står den nok så nær som nogen anden af de beslægtede videnskaber.

Selvfølgelig har alle de folkepsykologiske undersøgelsesmåder stor betydning for minde-granskningen.

Lit. En overskuelig og dog ret udtømmende redegørelse findes ikke. Her kan dog henvises til: Hartland, *Science of Fairy Tales* (1895), indl; Child, *Engl. and Scottish popular Ballads* (New York & London 1905), Kittredge's indl.). ...

III. Sagnets bygning: de episke love

Lit. Axel Olrik, *Episke love i folkedigtningen* (DSt. 1908, 69-89); sa., *Epische gesetze der volksdichtung* (*Zeitschrift f. deutsch. altertum* LIs. 1 ff.; foredrag på historikerkongressen i Berlin aug. 1908, i udvidet skikkelse; omarbejdelse af ovennævnte); sa., *Folkedigtningens episke love* (*Nordisk tidsskrift* 1908, 547-54 [= *Folkelige Afhandlinger* I s. 177-185]; ovennævnte foredrag); sa., *Episke love i Goteættens oldsagn* (DSt. 1907, 193-201; anmældelse af Gudm. Schütte, *Oldsagn om Godtjod*); forkortet eng. overs. *Folklore* 1908, 353-59; H. Gunkel, *Genesis übersetzt und erklärt*, einl. (3. afl. 1910; denne udgave indeholder tillige sammenligning med A. O.s »Episke love«); Gudm. Schütte, *Oldsagn om Godtjod* (1907; s. 94 ff.: Om remser og rangforhold; her er »forvægt« og »bagvægt« tidligst iagttagne og benævnte); Astrid Lunding, *Indiansk sagnidgning og de episke love* (DSt. 1908, 175-88); Reidar Th. Christiansen, *Nogen iagttagelser over et par »episke love« indenfor to eventyrgrupper* (DSt. 1915, 71-89); Arthur

Christensen, Trebrødre- og Tobrødre-stamsagn, en Studie i sammenlignende Sagnforskning (DSt. 1916, 45-86); F. Ohrt, Märchen – Maschal – Midrasch (zu Lukas 10, 25-37) (Protestantische Monatshefte 1914, 406-11); Pohlmann, De arte qva fabellæ Herodoteæ narratæ sint (diss., Göttingen 1912); Richard M. Meyer, Die Zwangsläufigkeit literarischer Formen (Internationale Monatsschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik, 1913, 707-20); Müllenhoff, Sagen aus Schleswig, Holstein und Lauenburg (1845), s. XIII (talstigning); Rich. M. Meyer, Mytologische Schemata (Archiv für Religionswissenschaft, 1906 IX 429-42) (en overtallig eller undertallig); Steenstrup, Vore folkeviser (1891), [s. 188 ff.].

§ 57. Folkedigtningens »episke love«. I store dele af den folkelige sagnverden har fortællerne en tilbøjelighed til at tage visse hensyn til komposition og fortælle måde. De er væsenlig ens for store områder og for forskellige arter af sagn; deriblandt for det meste af den europæiske sagnoverlevering. Den regelmæssighed, hvormed de optræder, gör at vi kan betragte dem som »episke love«; i modsætning til kunstdigtningen kan vi betragte dem som »folkedigtningens episke love.«

Anm. Også kunstdigtning byder en del eksempler på de samme episke love, eller dog på hensyn der går i samme retning. Den adskiller sig dog ved at det hele sæt af »love« dels overholdes dels brydes og ved at man indenfor vedkommende literaturgruppe kun uregelmæssig overholder den: almengyldigheden, der gör reglerne til »lov«, mangler altså: Endvidere mangler de mest udprægede (mest detaljerede) episke love i kunstdigtningen. Nærmere herom i § 81.

Hermed vil vi dog ikke have udelukket, at der findes et vist spillerum for de enkelte digtarter til given tid og sted. Nogle ynder en mere sammenslynget handling, et større antal personer, en mindre stræng handlingssenhed; andre trækker grænsen for disse ting langt snævrere. Alt i alt vil man dog forbaves over overensstemmelsernes styrke. Man kan træffe overleveringer fra fjærne egne, også fra lande udenfor Evropa, som på den med folkedigtning fortrolige læser gör et indtryk af noget velkendt, ikke ved sit æmne, men ved selve sin tilrettelægning af stoffet. Analyserer man nærmere denne følelse af genkendelse, er det man møder de »episke love«: vedtægtsmæssige fremgangsmåder ved opbyggelsen af en fortælling.

Det viser sig at visse digtarter er strængest bundne til den: folkesagn og æventyr, især dette sidste, – måske fordi dettes større omfang og mere sammenslyngede handling giver vedtægterne for komposition lejlighed til at udfolde sig stærkere. Mindre strængt bunden er en stor del af den poetiske overlevering. Den er efter sin natur stærkere bunden til at bevare den enkelte digters frembringelse, og især er den mere bunden af

folkeslag og af tidsalder. Hertil svarer det, at en stor del af vore poetiske kilder tilhører en eller anden gruppe af »udkantsfolkeminder«; de nærmer sig på punkter til det trin hvor de strængere regler for komposition afløses af friere åndsvirksomhed.

Det ejendommelige ved de »episke love« er ikke blot, at det enkelte sagn gör så begrænset et udvalg af livets virkelige mangfoldighed, men at store mængder af sagnstof alle gör et og samme udvalg: af talstørrelser, af personer og deres indbyrdes forhold, af midler til spænding, – virkemidler der med vore vaner kan synes at være gentagelse af samme lille kres af tanker. Reglerne for fortællingskomposition kan vi derfor også kalde: reglerne for det snævre udvalg af livet.

§ 58. Sagnets overskuelighed. Sagnet viser ikke en tilsvarende mangfoldighed som det virkelige liv. Det har færre personer; og fremfor alting griber færre kræfter på én gang ind i et menneskes skæbne.

Hvis noget skal fremstilles som resultat af mange samvirkende kræfter, lader sagnet dem virke én efter én.

§ 59. En ytring af sagnets overskuelighed er bl.a. den såkaldte sceniske totalslov: sagnet bringer nødvendig mere end to personer på scenen samtidig; under omstændigheder kan en tredje person (biperson) föjes til for en kort optræden. Det lader gjerne en af de optrædende personer forsvinde af scenen, eller i alt fald træde udenfor virksomhed, inden en ny viser sig.

Eks. 1. Æventyret om den lille and (E. T. Kristensen, Jyske Folkeminder V nr. 15): den til and forvandlede kongebrud kommer rokkende ind i køkkenet gennem rendestenshullet og spørger hunden om dens herre (og dermed er hunden forsvunden), kongen har ligget og luret på den, nu griber han anden og holder den fast indtil den bliver omskabt igen til menneske.

Eks. 2. Sigurd fælder Fåvne: 1) Regin opfordrer Sigurd til drabet, 2) R. smedder sværdet, og S. prøver det, 3) S. graver grube på ormens vej, og får råd af Odin, 4) S. sidder i gruben og støder sværdet i ormens bug, 5) samtale med den døende orm, 6) R. kommer til stede og beder S. at stege ormehjertet, hvorpå han »går at sove«, 7) S. steger hjertet og hører fuglene i træet, 8) S. dræber R., 9) S. rider til ormens bolig og læsser guldet på sin hest Grane. — Virkende guddomme viser sig ikke på scenen i det afgørende øjeblik, men forud.

Anm. Selv hvor handlingen opfordrer til mange personers optræden overfor hinanden, fastholder sagnet en vis enkelthed. Således da Sigurds drabsmand kommer

hjem til Gjukegården: 1) Gudruns og Hognes ordskifte, 2) Brynhilds tiltale til de komne, 3) Gudruns svar til hende; stadig kun to personer i scenens forgrund.

§ 60. Sagnet skematiserer sine personer og tildragelser, dvs.: giver dem kun de til handlingen nødvendige træk. – Flere ensartede personer eller ensartede optrin bliver med forsæt gjorte så ens som muligt.

Sagnet digterske værdi er derfor i væsentlig grad betinget af, om det har sådanne træk der alene udtrykker hele situationens karakter.

Eks. *Æventyret »Det gode sværd«* (Gl. danske minder, III nr. 83): drengen driver hver dag sine får ind på en ny løkke, møder en bjærgmand, fører næsten samme samtale med ham, og dræber ham på samme måde.

Anm. Sagnet skemativering går så vidt, at man lægger personerne ord i munden, der kun i sagnet hovedsituation er rigtige: »Skön jomfru, skyd en særk« – »Kong Lindorm, skyd en ham« (DSt. 1904, 5). Ederland råber til troldene: »Nu kommer jeg kun én gang mere« – »Nu kommer jeg aldrig mere.« (Dette udråb virker dog i øjeblikket forhøjende på den digterske magt i fortællingen; man føler stærkere hendes snilde og troldenes hjælpeløshed).

§ 61. Folkedigtningen kender ikke den udførlige beskrivelse og kan altså ikke bruge den til at udtrykke en handlings væsen og betydning. Hvad der skal fremstilles som betydningsfuldt, fremstilles som gentagelse: herved kan tanken komme til at dvæle længere ved samme æmne.

Eks. »Det gode sværd«: Drengen dræber den første dag én bjærgmand i den første fenne, den anden dag under samme omstændigheder en anden bjærgmand i den anden fenne, den tredje en tredje. – Foruden at hans bedrift derved får større omfang, får også forestillingen en større fylde som der trænges til ved et hovedoptrin.

Lit. The language of primitive or simple passion is iteration, not figure; and the ballads, poor in figures, are full of iteration. In fact, the chief mark of ballad style, as it is found in such survivals as are given in the present collection, is a sort of progressive iteration (Gummere, *Old English Ballads* [1894], Introduction s. XXXII).

§ 62. Sædvanlig er gentagelsen forenet med stigning: helten udfører tre kampe, den ene vanskeligere end den anden; eller han gör tre forsøg, hvoraf kun det sidste lykkes; eller først mislykkes forsøget for den ældste bror, så for den næstældste, så lykkes det for den yngste. (Dette sidste kunde benævnes en modsætningsstigning: stigningen ligger i foretagen-

dets vanskelighed, når det mislykkes for de to; modsætningen i at deres forsøg ikke forbereder hans sejr, jf. § 71-72).

Eks. Drengen (i »Det gode sværd«) fælder først en trold med 3, så en med 6, så en med 9 hoveder.

§ 63. Sagnets handlingsbundethed. Enhver egenskab hos en person eller en ting må udtrykkes i handling; ellers har den ingen betydning for sagnet.

Eks. Æventyret om den lille and (E. T. Kristensen, Jyske folkeminder V nr. 15) begynder ikke med at den unge pige var »ulykkelig, men skön og god«. En sådan ophobning af tanker undgås i sagnverdenen; hver må udtrykkes i handling og disse handlingsoptrin knyttes sammen til en rækkefølge: 1) stedatteren sendes ud på heden for at plukke lyng, og hun får kun askepandekager med til føde, 2) en lille rødluet dreng kigger op af lynghöjen, hun hilser ham venlig og giver ham med af sine askekager, 3) den lille skænker hende gaver: at kæmme perler ud af håret, og et guldstykke springer af hendes mund hver gang hun åbner den.

Sagnets karakterer og dets livsbetragtning ligger i selve dets handling. Sigurd Fåvnesbane er tapper fordi han dræber ormen; Psyke eller »hundbruden« straffes og genoprejses ved sin lange vandring; Hagbards og Signes fælles död er troskabens sejr, selve sagnet – der viser galgebakken og overfor den jomfruburet som hun tændte i brand – holder fast ved deres følgeskab i døden som digtningens ledende tanke. En detaljebehandling (i folkedigt eller i yngre literaturværk) kan stille disse træk i klarere lys, og give dem finere afskygning; eller den kan måske udviske dem! Men det er ikke den der gör dem til kunstværk. Hver overlevering røber en opfattelse af livsforhold, og enkelte sagn har i sig selv en så storladent arkitektur, og har kunnet genfødes i menneskers tanke så bevidst, at digterne forgæves vil kappes med den her arbejdende folkesjæl.

§ 64. Sagnets plastik (sagnets anskuelighed). Sagnet lader hvert optrin danne et tydeligt billede for fantasien: det viser hver person i en handling eller tilstand, hvis ydre form og indre stræben svarer til hinanden, og som skiller sig ud fra hverdagslivet i tilstrækkelig grad til ikke at blandes sammen med det.

Med forkærlighed stiller sagnet de simple modsætninger sammen: stor mod lille, mand mod kvinde, menneske mod dyr; selve modsætningen skal karakterisere hvers ejendommelighed.

Sagnet bringer tillige sine personer i det legemlig nære sammenspil,

der svarer til deres rolle overfor hinanden (helten og hans hest; Skjold med bjørnen; Thor drager Midgårdsormen; kæmperne ved Rolfs lig; Sigmund bærer sin døde søn). Sagnet er – langt mere end senere digterværk – en række af plastiske kompositioner. Det korte sagn er oftest helt bygget over én sådan figurkomposition; det længere har hyppig en enkelt, der rager op over alt det øvrige.

Ejendommelig for sagnets komposition er forkærligheden for den dvælende stilling fremfor den øjeblikkelige.

En mængde af de mest berømte sagnkompositioner er ikke skabt af virkelighedsindtryk men af fantasi; således en mangfoldighed af samspil mellem dyr og menneske: helten støder sværdet i slangen, pigen står på oksens ryg og kigger ud, kvinden sidder på bjærgen og maler sin mælk i tranens og svanens næb, ørnen bærer helten på sin ryg, osv.

§ 65. Sagnets logik. Sagnet indfører ikke gerne andre motiver end dem der får indflydelse på handlingen; og det lader deres omfang stå i forhold til deres forskellige grad af betydning for det mål som handlingen går henimod.

Sagnets logik bevæger sig i et andet plan end den ydre sandsynligheds. Undertiden er det mærkelig lidet nøjeregnende i den henseende; det synes ofte kun at bryde sig om den sandsynlighed der vedrører de handlingsmotiver det stiller i forgrunden. Sagnets verdensorden (»det overnaturliges egne naturlove«, S. Grundtvig; jf. »Det mytiske tænkesæt«, M. Moe) svarer til opfattelsen i forlængst gennemlevede tidsaldre; navnlig har det troen på at ordet eller viljen har en magt over den synlige verden, i en grad som vi ikke kender.

§ 66. Handlingens enhed. Sagnets handling vil naturlig stræbe mod en enkelt begivenhed som sin afslutning og udelade hvad der ikke vedkommer denne.

Flere ting kommer dog til at modvirke den. Nogle fortællere, og nogle folkeslag, har mindre sans for handlingens enhed og sagnets logik, end andre har. I det hele er den et kulturprodukt, og mangler derfor ofte hos folkeslag med lav kultur.

Til en vis grad hæmmes også enheden ved en æventyragtig hang til at brede sig i fjærne og fantastiske forestillinger; men sædvanlig står de enkelte optrin ikke løsrevne, de fremkalder blot en dvælen i samme situation, lader sagnet langsommere nærme sig sit mål.

Derimod vil de »romantiske« overgangsformer til højere kultur opløse sagnets faste bygning (dets indre nødvendighed) for frit at sværme i oplevelsernes mængde.

§ 67. Den episke og den ideale handlingsenhed. Den simpleste form for handlingsenhed er den umiddelbart episke: hvert træk virker med til fremkaldelse af en begivenhed, hvis mulighed tilhøreren straks fra første færd aner.

Eks. »Flugten fra trolden«: fra det øjeblik da drengen kommer i troldens tjeneste, håber tilhøreren på, at han skal slippe levende fra ham; fra det øjeblik troldpigen tiltaler ham, aner man hendes betydning for hans frelse.

Den ideale handlingsenhed opstår, når flere episke handlingsenheder stilles sammen, således at karakterer og det personlige problem i sagnet gör sig gældende som større, – men uden at der opstår episk handlingsenhed imellem dem.

Eks. En mængde europæiske heltesagn og æventyr har forenet to handlinger til en ideal enhed. »Flugten fra heksen« er vokset sammen med »Den glemte kæreste« (heltens utaknemlighed bliver des større, fordi hun har frelst ham fra trolden); Fåvnens drab og lueridtet til Brynhild (hun er sveget så meget sårere, fordi kun den ypperste helt kunde løse den opgave hun stillede sin bejler; Sigurds ydre stordåd danner forspil til hans skyldfri forhold til Brynhild og til Gunnar); Kæte og Vige sammen med Uffes Sakserkamp (hans dåd så meget større, fordi den også aftvættede skammen fra den brudte tvekampslov). – Mærk! i sidste tilfælde er kun ideen handlingsenhed (dette er et sent, reflekterende træk); sædvanlig er der enhed i hovedperson.

Anm. En art af ideal enhed er den slægtharmoni, der er fremtrædende i nordiske heltesagn: ensartede karakterer og begivenheder gentager sig i voksende målestok indenfor samme æt.

Lit. S. Grundtvig, Udsigt over den nordiske oldtids heroiske digtning 1867; Danmarks heltedigtning I 336 ff.).

§ 68. Handlingens ligeløb. Sagnet handling bevæger sig stadig frem til det – årsagsmæssig og tidsmæssig – næste punkt. Det bryder ikke af for at vende tilbage til noget forud sket; og det flytter ikke skuepladsen, uden at handlingens gang fremtvinger en sådan flytning.

Lit. Characteristic of the simple ballad plot is the single narrative stream; synchronistic events are exceptional, and synchronism is never necessary for the working out of the plot (Hart, Ballad and Epic 1907, s. 39; med ekss.).

Dette gælder for de fleste former af sagn (folkesagn, æventyr, kvad), sædvanlig så strængt at handlingen ikke for mere end et kort øjeblik fjærner sig fra sin hovedperson, og da således at man stadig har hans forhold til det skeende i tydeligt minde.

Undtagelse danner de mere udviklede arter af saga, enten (1) ved at indflette en ny historie i taleform, eller (2) ved rent ud at standse hoved-handlingen på et passende hvilepunkt, og begynde ny handlinger, der først ved deres slutning munder ud i hovedhandlingen. – Dette skyldes stræbet efter at forene flere, hinanden berørende sagn i en bredere saga- eller eposagtig fortælling.

Eks. 1. Den længste Marsk-Stig-vise (DgF 145 A), der ellers optager alle de mindre Marsk-Stig-viser i sig, for en stor del ordret, har ikke taget det optrin med at morderne drager til Ribe at købe sig munkekutter; ti det vilde kræve, at man på en gang skiftede skueplads og person. Ligeledes har den kun optaget forræderen Rane som handlende person ved at lægge en samtale mellem ham og fru Ingeborg ind som overgangsled.

Eks. 2. 1) Regins fortælling om Fávne i Volsungasaga og Ældre Edda; 2) kæmpernes særlige historier i Hrólfs saga kraka; »Nu skrider tvende handlinger frem«, Sturlungasaga I 23. Den danske heltesaga om Uffe overholder ligeløbet i tid, men ikke i indhold.

§ 69. Person-enheden (Midtpunkt-loven). Sagnet grupperer sig altid om en hovedperson: det medtager hvad der vedkommer ham, det forbigår alt andet. Det danner om på det givne stof, især når det er et udefra givet (f. eks. historiske tildragelser), for bedre at sætte alle optrin i forhold til sin hovedperson.

Hovedpersonens oplevelser udgør undertiden en handlingsenhed, undertiden en noget løsere forbindelse af stof, hvor handlingsenheden er svag eller ingen, men kun et forhold til personen og hans karakter binder delene sammen.

Eks. (på 2): fortællingen om stærke, uforskrækkelige eller snilde personer (»Stærke Hans«, »Frisk mod«, Amledsagnet hos Sakse i sin udvidede skikkelse).

§ 70. To hovedpersoner kan forekomme i sagn, eller måske snarere: der kan forekomme en person der nærmer sig til den egenlige hovedperson i betydning for handlingen.

Undertiden kan denne anden person hæve sig op ved siden af eller over den oprindelige hovedperson i tilhørernes interesse (således »Mestermø« over kongesönnen; Brynhild over Sigurd; Aslog over Ragnar

Lodbrok). I sådanne tilfælde vil den første være sagnets formelle hovedperson: sagnet tager sit udgangspunkt i hans skæbne og følger den frem til dens afslutning.

Anm. Mærk at en kvinde ofte har den største interesse, men at en mand er den formelle hovedperson. Der synes da i løbet af sagnets levetid at være sket en forskydning i vurderingen af kvinders betydning.

§ 71. Modsætningsloven. Når to personer optræder på én gang, vil sagnet bringe dem i karaktermodsætning, ofte også i handlingsmodsætning, til hinanden.

Meget almindelige er modsætningerne mellem en god og en ond, en fattig og en rig, en stor og en lille, en ung og en gammel osv.

Eks. »Der gik to jomfruer bolde, over de grønne volde, den ene var ved så frit et mod, den anden hun var så sorrigfuld« (DgF); »Der sad to fruer og virkede guld, den ene hun var så sorrigfuld« (DgF 286); »Rige Per kræmmer og fattig Povl smed« (æv.); Gunnar Gjukesön som den svagere karakter, hans broder Høgne som den hårdere.

I almindelighed vil den ringere stedte af de to påkalde tilhørerens sympati.

En yndet form heraf er en stor og stærk overfor en lille men snild. I en uhyre mængde sagn er det den faste form for mødet mellem trold og menneske.

Anm. I nordisk trænger det også ind i gudeverdenen: Thor og Loke, hyppig med overlegenhed for denne sidste; Thor og Odin, ligeså (A. Olrik, Tordenguden og hans dreng, DSt. 1905, 135 ff.; med påvisning af at det er uoprindelige modsætninger).

§ 72. Modsætningsloven virker sædvanlig fra sagnets hovedperson ud på dets bipersoner (sjældnere omvendt).

Hovedpersonens modstander i sagnets handling göres ham også så ulig som muligt i karakter, dels ved i almindelighed at være niding, dels ved mere bestemte træk.

Eks. Den gavmilde Rolf Krake overfor Hrørik (Bjarkemål) eller Adisl (senere sagn); Sigurd og Regin.

Også nye bipersoner skabes for at være karakter modsætninger til hovedpersonen.

Eks. Den rædde ved siden af den modige (Hervar og hyrden ved gravhöjen; Hogne og trællen Hjalle, da deres hjerter skæres ud).

En bestemt handlingstype, der skabes ad denne vej, er heltens svigefulde død og rænkefulde drabsmand. En anden type er storkongens ringe efterfølger, der kun hersker få timer.

Eks. (2). Hjarvard, Hjarne, Korthår (Danmarks helteedigtning I 130).

§ 73. Tvilling-loven. Når to personer optræder som fælles om en handling, er de derved betegnede som svagere end en enkelt.

Eks. »to Haddinger og de øvede tilsammen én mands værk, fordi de vare tvillinger og de yngste, men Angantyr øvede to mands værk« (Hervararsaga k. 2); Kæte og Vige er svagere end Adisl og ubetydeligere end Uffe, ligeså de to Sakserkæmper overfor Uffe alene (Uffesagnet hos Sakse); Gunnar og Hogne som brødre, modsat Sigurd Fåvnesbane alene. Særlig gælder det de unge kongesønner hvis liv er truet: Hróðric og Hróðmund i Beovulfedigtet (den sidste ellers ukendt); Erp og Eitil som Gudruns sønner (kun 1. historisk person). – I myterne er de tjenende væsner ofte to: Odins ravne Hugin og Munin; hans ulve Gere og Freke; Tjalfé og Roskva som Tors ledsagere; Byggvir og Beyla som Frøjs tjenere (derimod er Skirne ene og dermed en mere selvstændig person); »Gondul og Skogul sendte Gautatyr« (Hákonarmál); Dioskurerne i forhold til en højere himmelgud.

§ 74. Tretals-loven. Sagnet har en forkærlighed for tallet tre, både i personer, i ting og i efter hinanden følgende optrin. Særlig gælder det æventyr.

I den store mængde af sagnstof er tallet tre det højeste tal hvor man kan gøre rede for de enkelte individer. Fem og især syv betyder »mange«, særlig af sælsom eller magisk art. Tolv bruges om den sammenhørende flok af følgesvende. Højere tal bruges ikke, uden at man kan bygge en trinfølge op til dem: drage med tre, med ni, med syv og tyve hoveder.

Eks. 1. »Hvidebjørn kong Valemon« (Asbjørnsen, Norske folkeeventyr 1876, nr. 30): bjørn henter 3 kongedøtre med sig 3 torsdage i rad; beholder den sidste af dem; hun er hos bjørnen i 3 år, får 3 børn, bjørnen tar dem fra hende; besøg i hjemmet, lokkes til at tænde lys og se bjørnen, han vækkes ved tælledryppen på panden og forlader hende; besøg hos 3 forskellige kvinder, ser dær 3 børn og får 3 genstande;

kommer til troldkonens gård 3 dage før hendes bryllup med bjørnen, køber for de 3 genstande 3 nætter hos kæresten, og genkendes af ham i den sidste.

Eks. 2. Svensk sagn om »Kettils hög«, Liareds socken, Västergötland: »Men emedan christendomen blev allt allmännare antagen, förtröt detta Kettil och han lät bygga sin grafhög. På denna arbetades i tre år, och han lät sätta tre ringmurar omkring densamma, hvarpå han sen' ingick och der lefde i tre år tills han dog, då högen tillstängdes, sedan förut hans med guldskor försedde ridhäst och hans svärd dit blifvit inforde« (Meddelanden från Östergötlands fornminnesförening 1912, 41).

§ 75. Bagvægt-loven. Når flere stilles ved siden af hinanden, ligger der eftertryk på den sidste i rækken: den yngste af tre brødre, det sidste af tre forsøg, osv. Den episk betydningsfulde person står sædvanlig i »bagvægt«.

På forreste plads sættes derimod den i det ydre anseligste person: den ældste af flere brødre, den mægtigste af flere guder o. desl. Dette betegnes som »forvægt« og falder udenfor den episke interesse.

Eks. på tre med »bagvægt«: »Der sidder tre møer i bure, de to slynger guld, den tredje hun græder sin fæstemand under sorten muld« (DgF 90). – Russisk trylleformel: »Under pæretræet sidder tre jomfruer, de er alle søstre, den ene har lært at spinde, den anden at baldyre, og den tredje at tale over' slag« (Mansikka, Über russische Zauberformeln 1909, s. 255). I begge disse tilfælde er nr. 1 og 2 ganske ligegyldige for handlingen, de synes kun at være tilsatte for at skabe en trerække med bagvægt. – Per, Povl og Esben (æ.v.). – Nori, Østen, Dan (dansk sagn om de tre nordiske rigers oprindelse; jf. A. Olrik i DSt. 1907, 196 ff.; Arthur Christensen i DSt. 1916, s. 45 ff.); mærk at de bedste former af stamsagnene omfatter ikke blot tre brødre, men også tre slægtled med forvægt (mytisk stamfar) og bagvægt (de enkelte tilværende folkeslags stamfædre). –

Den tredobbelte Odin: Höj, Jævnhöj, Tredje (den sidste er i Snorres Gylfaginning den klogeste).

Eks. på tre med »forvægt« og »bagvægt«: Odin, Høner og Loke (Odin er den fornemste person, Loke den handlende). – Ár kváðu Humla Húnum ráða, Gizur Gautum, Gotum Angantý (Angantyrkvadet i Hervararsaga); Hunerne er det mægtigste [folk], men Angantyr og hans Goter de der har digtets særlige interesse (mærk at Angantyr står i »bagvægt« og derfor bagefter Gizur, der dog er en ham undergoven hövding).

Anm. 1. Hvor guder forekommer uden episk stof eller med meget lidt af det (således at det religiøse hensyn er overvejende) har de »forvægt« men ikke bagvægt. Odin,

Vile og Ve; Odin, Høner, Lodur (kun ved menneskenes skabelse). – Mærk forøvrigt, at i fortællende fremstilling har en skare guder forvægt; i plastisk-kunstnersk fremstilling er derimod den midterste den betydeligste. Forskellen grunder sig på at talende fremstilling kræver en udfoldelse i tid; den plastiske derimod et øjeblikkeligt overblik, og midten af det sete kommer lige for øjets synslinje.

Eks. på flere med »bagvægt«: 12 Arngrimssønner endende med »Angantir« (Saksnes 5. bog; Islandsk giver ham derimod bagvægt-pladsen i første bogstavrimende gruppe); i Hervararsaga er dog Angantyr ældst af brødrene (altså en usædvanlig brug af forvægt). – De tolv røvere -bjørn (Saksnes 6. bog, Fridleifs saga⁹); selve Bjørn, der står sidst er den eneste personlig optrædende af dem, og overlever langt de andre.

Eks. på flere med »forvægt« og »bagvægt«: De østgotske hövdinger i Widsið: først besøgte sangeren selve Ermanriks kongsgård, dernæst gennemvandrede han alt Goternes land til 29 hövdinger, hvoraf de sidste to er Vudga og Hama, »ikke regner jeg dem for de ringeste kæmper skönt jeg nævner dem sidst« (dvs.: de er de sagnberømteste). – Kongeoptællingen i Widsið: begyndende med Huner og Goter som de mægtigste folk, endende med Anglerne som forfatterens egne landsmænd (mærk at den personlige interesse skaber »bagvægt« også hvor intet episk hensyn gör sig gældende!).

Eks. på to med »bagvægt«: »Phol ende Wodan vuorun zi holza« (Merseburgkvadet); »Hr. Iver og hr. Esbern Snare, de drukke mjød i Medelfare« (DgF 131). – I danske folkeviser modvirkes den dog af lysten til at sætte mand foran kvinde (»Hr. Villemænd og hans væne brud«) og overhoved at nævne visens hovedperson i de første ord (DgF 40, 76, 271).

Anm. 2. Spørgsmålet om »forvægt« og »bagvægt« er blevet særlig behandlet af R. W. Chambers i en ekskurs til hans Widsith (Cambridge 1912, s. 255-56). Han indrømmer at »initial stress« og »terminal stress« svarer til en almindelig tilbøjelighed hos fortællerne (han nævner som eksempler Davids kæmper (II. Samuel 23) og Arthurs 110 riddere), men han nægter at Widsid-digteren skulde være sig en sådan regel bevidst. Kongelisten begynder med Attila, ikke med Ermanrik; og den ender med Rolf, eller om han er senere tilsætning, med Alevih. Gotekæmperne begynder med Hedka, der ellers er ukendt; og forfatteren gör undskyldning for at han ender med Vudga og Hama.

Af disse indvendinger er de der rettes mod »bagvægten« absolut undervægtige.

1) At Vudga og Hama efter deres kæmperang burde nævnes tidligere, og at sangeren indrømmer dette for sine tilhørere, er ingen ophævelse men snarere en stadfæstelse af hensynet til den episke komposition. 2) Spidsen af Gotelisten er ikke

den uberømte Hedka, men selve Ermanrik: først opholdt sangeren sig hos ham, og »dernæst gennemvandrede (han) al Goternes odel.« Rækken er for så vidt ligestillet med den af selve Chambers anførte liste over Arthursridderne, begyndende med Arthur selv, og endende med Lancelot. 3) Kongelisten slutter med Offa og Alevih, som dernæst sammenlignes; men deres indbyrdes plads er bestemt ved bogstavrimet («Offa wéold Ongle» skal stå i langlinjens første del), således at Offa først ved den tilknyttede episke redegørelse kommer helt i bagvægt. Netop redegørelsen for Offas personlige storværk var episk nødvendig; ti ellers kom Alevih i bagvægt. 4) Kongelisten åbnes med Attila, fordi Hunerne – i kraft af deres store væld under folkevandringen – har en stående plads i forvægt: således her i kongelisten, således også i Angantyrkvadets kongeliste, og i Widsiðs folkeliste; overalt rækkefølgen: Huner og så Goter, de er tilsammen i forvægt men således at Hunerne altid er stærkest.

Det er de skønneste eksempler på at »forvægt« og »bagvægt« er i orden, dvs.: at den gamle katalogdigter (eller katalogoverlevering) overholder disse regler, – netop fordi vi ser ham overvinde de småvanskeligheder som materialet lægger på hans vej, og fordi vi ser at det ikke er en abstrakt regel, men at der også i kraft af den er skabt sædvanemæssige rangforhold som den enkelte ikke frigør sig for.

§ 76. Indledningsloven. Man går i sagnets begyndelse (1) fra det enkelte til det mangfoldige, (2) fra det hvilende til det stærkt bevægede, (3) fra det daglige til det usædvanlige.

Eks. (1): Man nævner faderen för sönerne, selv om han er en ganske ubetydelig bifigur: »Skammel han bor sig nør i Ty, han er både rig og kåd, så væne haver han söner fem, de to fores ilde ad« (DgF 354).

Eks. (2) og (3): Viser begynder ofte med en samtale, en dans, eller anden daglig begivenhed, hvoraf den egenlige begivenhed jævnt udfolder sig.

I den danske visedigtning gælder denne regel særdeles fast; kun rent undtagelsesvis kan man træffe begyndelser som kongedatterens pludselige forsvinding eller kongens udbrud af skinsyge mod en af hans hofmænd (DgF 295). I al folkelig besyngelse turde dette være normalen.

Anm. Undtagelsesvis har de spanske viser ikke helt sjældent en voldsom begyndelse (Eks. »El infante vengador«, Wolf & Hofmann, Primavera y flor de romances 1856, II s. 72, > Puymaigre, Petit romancero 1878, s. 174: de l'enfant vengeur.

Hélo, hélo por do viene
el infante vengador,
caballero á la gineta

et un caballo corredor,
su manto revuelto al brazo,
demudada la color,
y en la su mano derecha
un venablo cortador.

§ 77. Hvileloven. Fortællingen standser sædvanlig efter den afgørende begivenhed, men nødvendig så pludselig at det giver et ryk i tilhørerne; stemningen skal have tid til at lægge sig til ro og til gradvis at svinde bort fra hovedperson og hovedoptrin. Hertil tjæner en kort slutningsfortælling, f.eks. (1) hovedpersonens senere skæbne navnlig således at man følger ham over i en varig, hyppig en dvælende eller hvilende tilstand, (2) indvirkning af hovedpersonens skæbne på andre, f.eks. at mor eller fæstemø dør af sorg, (3) bipersonernes skæbne f.eks. straf over fortællingens skurk, (4) synlige minder om begivenheden, den optrædendes gåen igen som spøgelse o. desl. (jf. om »stedfæste« i afsnit IV B.).

Eks. (1): »Hans fader gjorde han ilde sår, hans moder miste en hånd, fordi træder Ebbe Skammelsön så mangan vild sti om land« (Ebbe Skammelsöns drab på fæstemø og bror går over i hans fredløse flakken om i verden, DgF 354). – »Nu ligger Bengærd i sorten jord, end har bonden både okse og ko« (DgF 139).

Eks. (2): »Den næste dag för dagen gjordes Ijus, da var der tre lig i hr. Olufs hus: »den ene ham selv, den anden hans mø, den tredje hans moder, af sorgen blev død« (DgF 47 og oftere). – »Nu da Gud Herren min brudgom har kaldet, ej vil han mig lade blive tilbage! Pludselig ned foran drotten hun falder, ligbleg om kinden og død i det samme«. (Rolandskvadet). – Visen om Erik Klippings mord slutter med dronningens tak til den svend der har bragt hende budskabet: »Det skal du have for tidende, dog de er ikke gode: føde og klæde i konningens gård, imeden vi lever både« (DgF 145).

Eks. (3): »Tager I nu den onde tærne og sætter hende levende i jord« (Havborvisen, DgF 20).

Eks. (4): Kongen byder at føre liden Kirstens lig til Vestervig (DgF 126; hører også til eks. 1). – »Hr. Luno sejler til Grönland hjem, den havfru sidder bunden ved den sten« (DgF 43).

Eks. (blandet): »En af mine medarbejdere (Fru Astrid Lunding) vilde gerne vide, om der overhoved gaves undtagelser fra 'hvileloven'. Hun gennemgik da en mængde utrykte danske æventyr om udløsning fra fortryllelse; her måtte man snarest vente

en brat afslutning. Men æventyret endte aldrig slet og ret med hovedpersonens forløsning. Undertiden gik det lige fra forløsningen over i en ny, løst tilknyttet handling; hyppigst fulgte dog på hovedbegivenheden også bipersonernes forløsning, eller en antydning af hovedpersonernes senere liv; og var der ingen anden mulighed for fortsættelse, så tilføjede fortælleren stedse en længere skæmtende slutningsformel, der kunde dæmpe stemningen – gav så at sige æventyret et figenblad at skjule sin nøgenhed med. »Hvileloven« gjaldt på dette område altså uden undtagelser« [Folkelige Afhandlinger I s. 178].

Anm. Mærk at digtningen nødig tåler mange hvilestykker; bedst er et enkelt. I forskellige opskrifter af samme digtning forekommer ofte forskellige hvilestykker (DgF 126, se § 96). Dette indeholder dog ikke nogen hjemmel for at slutte sig tilbage til en »grundform« af digtningen, hvor de alle har haft deres plads; dette vilde kun svække den digterske virkning. – Den større eposagtige frembringelse tåler, på grund af sit omfang, bedre flere hvilestykker end folkedigtningen gör (Rolandskvadet: den dødes hånd der holder om sværdet, hævnens, fæstemøens død, straffen over forræderen).

...

Kultur

Open air koncert

Anne Linnet giver koncert på Rådhuspladsen i København i anledningen af Kvindernes Internationale Kampdag 8. marts.